

RECENSIES

hoogleraar, dat Mok sedert 1979 in Rotterdam vervult. Was evenwel de informatie, die Van den Burg van Mok wilde hebben, niet van anderen te verkrijgen? Vermoedelijk heeft de schrijfster het met haar gesprekspartners niet of vrijwel niet over anderen gehad. Had zij dat wel gedaan, dan had zij zonder twijfel ook wetenswaardigheden kunnen vernemen over S. Diamant, die zij in de *VK* is tegengekomen maar niet kon identificeren.

Het archief-De Swaan is door Van den Burg niet beschreven. Het is daarom niet duidelijk of zij daarin gegevens over de bedrijfsvoering van het blad - een onderwerp dat onbesproken is gebleven - had kunnen vinden. Wel wordt meegedeeld dat De Swaan de tekorten aanzuiverde, maar hoe vaak dat gebeurde en om welke bedragen het ging wordt niet verteld. Behalve een enkel gegeven uit de balans per 31-12-1945, de oplage in de periode 1945-1950 en de uitkomsten van een lezersonderzoek in 1947, worden er geen cijfers gegeven. Ook blijft men in het ongewisse over de hoogte der honoraria die werden betaald.

Zoals opgemerkt heeft Van den Burg zich geconcentreerd op 1945 en volgende jaren. Het ontstaan van de *VK* en de gang van zaken tot aan het eind van de oorlog worden slechts vluchtig behandeld. Gelet op haar belangstelling en de uitgangspunten bij het onderzoek is dat te billijken. Nochtans vind ik het onjuist dat zij zo beknopt is over drie redacteurs van het eerste uur: Tilly de Vries, Hans Katan en Harm Veldman. Deze drie hebben de oorlog niet overleefd; de eerste en laatste kwamen in een concentratiekamp om, Katan werd gefusilleerd. Andere redacteurs en medewerkers hadden meer geluk en overleefden de Duitse bezetting; omdat zij ook in het naoorlogse blad een rol speelden wordt er over hen uitvoerig bericht. Ook van B. Riezouw wordt een biografie gegeven, hoewel hij zich in mei 1945 als redacteur terugtrok en daarna slechts incidenteel in de *VK* heeft geschreven. De schrijfster is verder zo attent om in een bijlage de verdere levensloop van een aantal redacteurs en medewerkers te beschrijven. Het is prettig om te weten hoe het Meilink, De Froe, Flothuis, Wiessing, Van der Land en anderen na de opheffing van de *VK* is vergaan, maar ik denk dat veel lezers van dit voortreffelijke boek ook wel iets meer hadden willen vernemen over de korte levens van De Vries, Katan en Veldman.

H.J. Scheffer

W. Dercksen, P. Fortuyn, T. Jaspers, *Vijfendertig jaar SER-adviezen, I, 1950-1964* (Deventer: Kluwer, 1982, 557 blz., f54,—, ISBN 90 312 0165 0).

In de jaren zeventig is de Sociaal-Economische Raad, vooral dankzij de kritiek van A. Peper, een tijdlang onderwerp geweest van felle discussie in de kring van geïnteresseerden in arbeidsverhoudingen. De raad werd wel opgevoerd als het voorbeeld van een achterhaald 'harmoniemodel' in die verhoudingen. De discussie is geluwd, Peper werd nog een tijdlang kroonlid van de SER, en achteraf dringt de vraag zich op, of 'harmoniemodel' wel zo'n adequate beschrijving was van de werkelijke gang van zaken in het arbeidsvoorwaardenoverleg en de sociaal-economische beleidsvorming in Nederland in de jaren vijftig en zestig.

De monumentale studie van W. J.P.M. Fase, *Vijfendertig jaar loonbeleid in Nederland* (Alphen aan den Rijn, 1980) schiep de nodige twijfels. Ze worden bevestigd in de samenvatting van de eerste veertien jaar advieswerk door de Sociaal-Economische Raad die Fortuyn, Dercksen en Jaspers eind 1982 publiceerden. Een boek dat de hele periode van de 'geleide loonpolitiek' omvat. In hun analyse van die adviezen stellen de drie auteurs: 'ons onderzoek... laat van [het] sprookje [van de harmonie in de arbeidsverhoudingen] niet al-

les heel. Er werd dikwijls en diepgaand van mening verschild... Over de theorie van het sociaal-economisch beleid was men het in de Raad echter in grote lijnen eens'.

Hoewel deze analyse niet is gebaseerd op het doorwerken van alle, in de betrokken periode, uitgebrachte SER-adviezen is de bewijsvoering van de auteurs op dit punt overtuigend. De theorie, dat waren de doelstellingen voor het sociaal-economisch beleid, geformuleerd in het volstrekt unanieme 'Advies inzake de in de naaste toekomst te voeren loon- en prijspolitiek'. Ze zijn sindsdien standaardleerstof geworden voor cursussen in de praktijk van de Nederlandse economische beleidsvorming: een zo groot mogelijk nationaal produkt; vermijden van werkloosheid; vermijden van een betalingsbalanstekort; 'zoveel mogelijk werken aan de eisen van sociale rechtvaardigheid bij het verwezenlijken van bovengenoemde doelstellingen'.

De praktijk, dat waren de daaropvolgende SER-adviezen, die naar Dercksen, Fortuyn en Jaspers aan de hand van hun overzicht van de 'politiek belangrijke' adviezen aantonen, tot en met 1956 zelfs overwegend verdeeld waren (17 van de 30 behandelde adviezen), en over de hele periode tot eind 1963 toch nog in sterke mate. Vooral inzake arbeidsverhoudingen en sociale politiek kon men elkaar slecht vinden: 15 van de 31 adviezen op dit terrein waren 'in hoofdzaak verdeeld'. Aan het slot van hun studie stellen de auteurs dan ook 'dat de SER, in de bestudeerde periode, veeleer was een nauwkeurig en gewetensvol administrateur en een plaats voor uitwisseling van informatie, dan de bruggenbouwer die ons in de literatuur dikwijls wordt getoond'. Hun vermoeden is dat de wel degelijk gesloten compromissen veeleer op andere plaatsen tot stand kwamen, waaruit mag worden geconcludeerd dat het voor het boek gehanteerde basismateriaal ook niet de indruk geeft dat er in de adviesvoorbereiding binnen de SER nog belangrijke standpuntwijzigingen plaats hadden.

Deze omzichtige conclusie geeft meteen een van de zwakheden van het boek aan, een zwakheid die gegeven de omvang van het materiaal overigens vergefelijk is. Hier is geen sprake van een bronnenpublicatie, maar van een reeks samenvattingen van grotendeels verspreid gepubliceerd materiaal, waarbij van de achterliggende stukken wel gebruik werd gemaakt, maar niet op zo'n wijze dat per behandeld advies de ontstaansgeschiedenis werkelijk blijkt. Het verschaft overzicht is uniek, maar het blijft een overzicht in vogelvlucht, waarbij men moet hopen dat de auteurs de blik van roofvogels hadden, zodat hun geen wezenlijk detail is ontgaan. Wie met de omvang van volledige SER-adviezen bekend is zal overigens beseffen dat de opdracht enige tientallen adviezen in één boek onder te brengen nauwelijks anders uitvoerbaar zou zijn geweest.

De auteurs hebben het echter niet gelaten bij een samenvatting van door hun 'politiek belangrijk' geachte adviezen (het criterium wordt, melden zij, opzettelijk niet nader gedefinieerd maar hun schets van wat eruit bleef geeft geen aanleiding tot kritiek); in plaats van per advies meer ruimte uit te trekken hebben zij het boek voorzien van een uitvoerige inleiding waarin zowel voorlopers en ontstaan van de SER als de sociaal-economische geschiedenis van Nederland in de betrokken periode en de daaraan voorafgaande jaren worden geschetst. Enerzijds is dat, gezien de intentie het SER-advieswerk te behandelen, jammer, anderzijds moet erkend worden dat het voor deze jaren het meest omvattende overzicht is van de sociaal-economische ontwikkeling dat momenteel ter beschikking staat, en als zodanig een uitstekende inleiding om het SER-werk te plaatsen. Ook weinig behandelde aspecten als de diepgaande verschillen van inzicht over het belastingstelsel tussen (een deel van de) PvdA en de andere regeringspartijen en de ontwikkeling van de landbouw (relatief wel erg uitvoerig) komen aan de orde.

Zonder gebreken is het overzicht overigens niet. Het is niet altijd even helder van opzet;

RECENSIES

het komt soms tot merkwaardige conclusies (als: het prijsbeleid 'mag zeker geslaagd worden genoemd. In het buitenland treft men iets vergelijkbaars in ieder geval niet aan'). Ook wordt wat wonderlijk omgesprongen met de interpretatie van de 'doelstellingen' uit het advies van februari 1951. Volgens de auteurs was 'in feite' de belangrijkste doelstelling het handhaven van het evenwicht op de lopende rekening van de betalingsbalans. Even eerder stellen zij daarentegen dat 'een goed rendement van de Nederlandse bedrijven' de kurk is 'waarop de gevoerde sociaal-economische politiek drijft'. Beide interpretaties lijken onjuist - de doelstellingen worden in het onder leiding van oud-minister Vos en de toenmalige Planbureaudirecteur Tinbergen voorbereide SER-advies kennelijk simultaan realiseerbaar geacht.

Het trekken van dit soort lijnen vanuit het inleidende deel naar de afzonderlijke SER-adviezen, ondermeer op het terrein van de sociale zekerheid en het arbeidsvoorwaardenbeleid, is een van de aantrekkelijke mogelijkheden die de auteurs hadden. Er is toch nog een wat spaarzaam gebruik van gemaakt. Er is in het geheel niet getracht zicht te krijgen op wat er omging in de gewoonlijk half achter de SER verscholen Stichting van de Arbeid, mogelijk de plaats waar de dus niet binnen de raadsdiscussies uitgedachte compromissen tussen werkgevers en werknemers ontstonden.

Met haperingen en houterigheden is niettemin een boek van belang ontstaan. Het belang zou nog beduidend groter zijn geweest als er niet twee hoogst merkwaardige omissies te constateren zouden zijn. Ten eerste is het boek volstrekt niet geannoteerd. Behalve de herkomst van de tabellen en de lijn naar relevante SER-adviezen (en dat nog niet eens altijd) is van geen mededeling of uitspraak de bron terug te vinden. Wat bij een populair artikel geen bezwaar hoeft te zijn is in een boek van deze opzet werkelijk niet verantwoord, al geeft de gelukkig wel opgenomen literatuurlijst uiteraard aanknopingspunten.

Ten tweede zijn de auteurs in zoverre gezwichd voor de anonimiteitsfictie waaraan de SER in de hele hier onderzochte periode vasthield, dat zij nog wel hebben aangegeven welke partijen welke standpunten innamen, en wie de commissie van voorbereiding voor ieder behandeld advies voorzat, maar hebben verzuimd een lijst van leden van de raad op te nemen. Dat is des te merkwaardiger omdat er wel namenlijsten van de achtereenvolgende kabinetten zijn opgenomen - een gegeven dat ook elders makkelijk te vinden is.

P.E. de Hen

P.F. Maas, *Kabinetsformaties 1959-1973*. Met een woord vooraf door M.A.M. Klompé. Met medewerking van P.P.T. Bovend'Eert, F. Lafort en J.E.C.M. van Oerle (Den Haag: Staatsuitgeverij, 1982, 407 blz., f32,50, ISBN 90 1203998 3).

In 1966 publiceerde F.J.F.M. Duynstee zijn bekende en voor de na-oorlogse politieke geschiedenis belangrijke boek over de kabinetsformaties 1946-1965. Zijn blijvende belangstelling voor de parlementaire geschiedenis uitte zich ruim tien jaar later ondermeer in een plan om een boek te schrijven over de kabinetsformatie van 1977. In de loop van de voorbereidingen verschoof het accent echter naar enkele daaraan voorafgaande kabinetscrises. Duynstee's overlijden in 1981 verhinderde de voltooiing van het boek door de initiatiefnemer zelf. P.F. Maas, hoofd van het Centrum voor parlementaire geschiedenis (ook al een schepping van Duynstee) zette het werk van zijn leermeester echter voort en breidde het onderwerp uit tot de kabinetsformaties 1959-1973, waarmee het oorspronkelijk onderwerp definitief van het tapijt verdween. Gedeeltelijk overlapt dit nieuwe boek